

פרדס רימונים לרבי שם טוב אבן שפרוט – מסכת מנחות

רבי שם טוב ב"ר יצחק אבן שפרוט היה מגדולי חכמי ספרד בדורו של הריב"ש (סביב שנת 1475 למנינים).¹ בין כתביו נמנה 'פרדס רימונים', שבו הוא מבאר את אגדות חז"ל על הש"ס על דרך הפשט. הספר נדפס בסביונטה בשנת 1554 ולאחר מכן ביטאמיר ב-1866, ובהמשך בדפוס צילום של דפוס זיטאמיר. לפנינו ההדרה של ביאורי האגדות ממסכת מנחות.

פרק הקומץ רבה² [פרק שלישי]

כט ע"א: ראיית כלי המשכן על ידי משה בהר סיני

גמרא:

תניא רבי יוסי בר חנינא³ אומר: ארון של עץ⁴ ומנורה של אש ושלחן של אש ירדו מן השמים, וראה משה ועשה כמותן, שנאמר: "וראה ועשה כתבניתם אשר אתה מראה בהר"⁵. אלא מעתה, דכתיב: "והקמות את המשכן כמשפטו"⁶ אשר הראית בהר"⁷ הכי נמי? הכא כתיב: "כמשפטו", התם כתיב: "כתבניתם".

אמר ר' חייא בר אבא, אמר רבי יוחנן: גבריא אל סגור⁸ כמין פסיקיא, היה מראה לו, את משה, את מעשה המנורה⁹, דכתיב: "וזה מעשה המנורה"¹⁰.

רבינו מבאר את סוד 'ארון שלחן ומנורה' כרומזים להשתלשלות והופעת העולמות, מהעולם השכלי אל עולמנו החומרי. וכיוון שדבר זה סוד עליון, היה צורך 'לתרגם' למשה רבינו את

1. להרחבה, ראו במאמרי: "פרדס רימונים" לרבי שם טוב אבן-שפרוט, מעלין בקודש לו (אלול תשע"ח) עמ' 177-181. הפירוש לדף ק"י דלקמן נדפס שם, ורואה אור שוב כאן, במסגרת ההדרת כל המסכת. ניתן לעיין גם בספר 'פרשנות דרשנות ושכלתנות' – ליקוט עפ"י נושאים של רש"ט אבן שפרוט שהוציא פרופ' דב שוורץ.
2. להבדיל מפרק שני המכונה רק 'פרק הקומץ', אך בדפוסים לא הובא: "רבה".
3. בגמרא אצלנו: "ברבי יהודה".
4. כך היא הגרסה בשני הדפוסים הישנים, ואצלנו הגרסה: "ארון של אש" וכ"נ. יש לציין שגם הסדר שבו מובאים הכלים בלשון הגמרא שלנו שונה.
5. שמות כה, מ.
6. בפסוק, בגמרא אצלנו ובדפוס סביונטה: "כמשפטו".
7. שמות כו, ל.
8. כך היא הגרסה בשני הדפוסים הישנים, ואצלנו הגרסה: "חגור".
9. בגמרא אצלנו בשינויי גרסה קלים.
10. במדבר ח, ד.

המראות, בשונה משאר כלי המשכן הרומזים לסודות פחות עמוקים, ועל כן לא היה צורך לבאר אותם באופן מיוחד. עוד מבאר לנו רבינו, כי חכמים כתבו שגילוי זה היה ע"י מלאך ולא בהתגלות ישירה 'פנים בפנים', לומר לנו, שלא בכל עת זכה משה לגילוי ישיר כל כך. ואלו דבריו:

כונת רבי יוסי כי הארון והשלחן והמנורה, שהם רומזים לשלשה עולמות. הארון, לעולם השכל שבו התורה, והמנורה, לעולם האמצעי, שבו הכוכבים והמזלות המאירות.¹¹ והשלחן, לעולם השפל, שבו ההויה וההפסד,¹² ושלשתן קשורים זה בזה.¹³ ולזה אמר שירדה מן השמים, כלומר, כחם משם. ולזה נאמר בהם: "כתבניתם". אמנם, שאר כלי המשכן, יש בהם סוד אחר, למטה מזה, לכן לא הוצרך לידע התבנית, רק המשפט בכללות.

וכונת ר' חייא שזה הדבור היה למשה באמצעות גבריאל, כי לא ידבר השם אל משה פנים אל פנים, רק מארבעים יום שלשיים, והלא כמו שכתב¹⁴ הראב"ע ז"ל בשטתו השנית בפרשת 'כי תשא'.

כט ע"א: שלושה דברים הראה הקב"ה למשה באצבע

גמרא:

עוד שם: תאנא דבי ר' ישמעאל: שלשה דברים היו קשים לו למשה עד שהראה לו הקדוש ברוך הוא באצבע ואלו הן:¹⁵ מנורה וראש חדש ושרצים. מנורה דכתיב: "וזה מעשה המנורה", ראש חדש דכתיב: "החדש הזה לכם ראש חדשים", שרצים דכתיב: "וזה לכם הטמא". ויש אומרים: אף הלכות שחיטה שנאמר: "וזה אשר תעשה על המזבח".

רבינו מבאר שאין עניין כל כך סבוך בנושאים הנזכרים שבגללו היה צורך להראותם פיזית למשה, אלא שאגדה זו רומזת למספר עניינים שהקב"ה 'ביאר' למשה רבינו: סוד כוכבי הלכת, סוד התקופות, סוד ייחוד טומאת השרץ על פני טומאות אחרות וסוד השחיטה על פי טעמיהם. ואלו דבריו:

11. עיין באגדתא הסמוכה שהרחיב בעניין המנורה.
12. עיין בסוף המסכת שכתב דברים מעין אלו על המזבח, ובהערותינו שם.
13. עי' הל' יסודי התורה (פרק ג' כולו) ומורה נבוכים (ג, יב) על השתלשלות ההשפעה לעולם.
14. פירוש רבי אברהם אבן עזרא הארוך (שמות לג, כא), שם האריך להסביר על 'הסתרות' ה' ב'לבושים' והצורך בהיטהרות והתעלות על מנת להיפגש עם רמות יותר מאירות של גילוי שמו, ועל כן מובן מדוע אפילו משה רבינו לא זכה בכל עת להתגלות של 'פנים בפנים'.
15. יש לעיין במקבילה בשקלים (דף ג) ובמדבר רבה (פרשות יב-יג) על מחצית השקל, והובא ברש"י (במדבר ח, ד).

לא יעלם מעיני כל משכיל שאין החומרא כל כך גדולה בהכרת המולד ולא במעשה המנורה וכל שכן בשחיטה, שיצטרך להראות למשה באצבע.¹⁶ אבל כונת ההגדה לסוד הענין, כי ענינו תכונת שבעה כוכבי לכת¹⁷ אשר רמז אליהם המנורה וכן עניני מהלכי וסדרי הלבנה הוא דבר עמוק מאד כאשר נתפרסם זה לבעלי החכמה ההיא ולולא אורך הימים בחקירה ויגיעת החכמים בסיוע המלכים, לא עמדו על סוד הענין.¹⁸ וכן יקשה ידיעת סוד טומאת השרצים על שאר הטמאים¹⁹. וסוד השחיטה כמו שאמרו חז"ל בבראשית רבה²⁰ וכי מה איכפת ליה להקדוש ברוך הוא בין שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף²¹ כו'.

כט ע"ב: משה רבינו ורבי עקיבא

גמרא:

עוד שם: אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שעלה משה למרום מצאו להקדוש ברוך הוא שהיה קושר כתרים לאותיות. אמר לפניו: רבוננו של עולם מי מעכב על ידך? אמר לו: אדם אחד יש שעתיד להיות בסוף כמה דורות, ועקיבא בן יוסף שמו, שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות. אמר לפניו: רבוננו של עולם הראהו לי. הלך וישב לסוף י"ח שורות. לא היה יודע מה אומרים. תשש כחו. כיון שהגיעו לדבר אמרו לו תלמידיו: רבי מנין לך? אמר להם: הלכה למשה מסיני. נתישבה דעתו, חזר לפני הקדוש ברוך הוא, אמר לפניו רבוננו של עולם יש לך אדם כזה ואתה נתת תורה על ידי? אמר לו: שתוק, כך עלה במחשבה.²² אמר לפניו: רבוננו של עולם הראיתני תורתו, הראני שכרו. אמר לו: חזור

-
16. כל זה שלא כפירוש רש"י ורבינו גרשום שם, שביארו שהראה לו פיזית את עובי הלבנה וכו', ועיין שם בתוספות (ד"ה שלושה) שביארו בדומה מעט לרבינו.
17. המאירים ומשפיעים מתכונתם בעולם הגשמי שלנו ונמשלו ב'מנורה' – עיין ביאורו לעיל כט ע"א, ובביאורו לע"ז (ג ע"ב), שם כתב שהשפעת הקב"ה בעולמו היא דרך השפעת הכוכבים ע"י השעות השונות שבהן משפיע כל אחד מהם.
18. אולי רומז לסוד העיבור, ועיין בביאורו לסוף תמורה ובביאורו לחולין (ס ע"ב).
19. לכאורה כוונתו מדוע דווקא שמונה שרצים שמנתה תורה מטמאים ואחרים לא.
20. מילה זו חסרה בדפוס סביונטה, ונראה שנשמטה. ואכן בדפוס זיטאמיר מופיע 'בראשית רבה' וכן הוא אצלנו במדרש בראשית רבה (מד, א), לשון כעין זו.
21. עי' מורה נבוכים (ג, כו) שיש עניין לחקור על טעם המצוות בכללן על עצם טעם המצווה ולא מצד פרטיהן הרבים שלא ניתן לעמוד על טעמם. ועי' בשמונה פרקים לרמב"ם (פרק ו) שחילק בין מצוות שכליות למצוות שמעיות – שלא ניתן להבינן, ועל כן אין רע לרצות לעשותם, אלא רק יש להימנע בפועל מלעבור חלילה על העברה. וייתכן שכאן רבינו רמז למה שהוא יותר ממה שנאמר על ידי הרמב"ם כיון שאמר במפורש שיש כאן סוד בשחיטה – עי' דבריו בהרחבה ובהערות בסוף המסכת (ועי' מהר"ל בחי' אגדות כאן).
22. כן הוא בדפוסים הישנים ואצלנו בגמרא: נוסף: 'לפני'.

לאחוריק. ראה ששוקלין את בשרו במקולין. אמר לפניו: רבנו של עולם זו תורה וזו שכרה? אמר לו: שתוק, כך עלה במחשבה לפני:

רבינו מבאר שחכמים באו ללמדנו דרך המשל שישה יסודות: ה' יודע הכל אך אינו משפיע על הפועל, ועל כן אפילו שידע את גורלו של ר' עקיבא, לא התערב, על אף שהיה חביב עליו מאוד. כיון שאינו רוצה לשנות מן הגורל הקבוע בכוכבים. ועוד, להודיענו שיש יסוד נסתר שכזה בעולם שנראה לנו שצדיק רע לו ורשע טוב לו. ועוד שאף מי שראוי לנבואה, לא בהכרח ישיגה, אם לא ברצון ה'. ועוד, להודיע 'כי לא מחשבותי מחשבותיכם' אלא גבוהות הרבה מאיתנו. ועוד, להודיע 'שאינ דברי תורה כפשוטן' אלא עמוקים הרבה. ואלו דבריו:

הנה זאת ההגדה בארה לנו ששה עקרים גדולים: הראשון שהשם יתברך יודע כל בדרך כל, בענין לא יחייב ההכרח לפועל,²³ והוא אשר רמז בידיעת השם ענין רבי עקיבא וגזרתו, ועם כל זה היה נחשב לפניו מאד. השני להודיע שהשם יתברך לא ישנה המערכת רק להכרח גדול,²⁴ וזהו שאמר: 'כך עלה במחשבה לפני'. השלישי להודיע סוד צדיק ורע לו ורשע וטוב לו. הרביעי להודיע שהנבואה אין כל המוכנים אליה ישיגוה רק ברצון השם יתברך²⁵ והוא אשר רמז באמרו: 'אדם כזה יש לך ואתה נותן תורה על ידי?' ואמר לו השם: 'כך עלה במחשבה'. החמישי להודיע כי אין להקיש ידיעתנו ומחשבותינו לידיעתו ומחשבתו יתעלה²⁶ וזהו שאמר: 'כך עלה במחשבה'. הששי הודיענו שאין דברי תורה כפשוטן רק שבעים פנים להם, וזהו שרמז באמרו: 'קושר כתרים לאותיות', כלומר מעטרן בכתר מלכות, כי העקר הפנימיות, לא הפשט. וזה שאמר גם כן: 'עתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות'. הנה הודיע לנו בעל ההגדה אלו הששה עקרים בדרך ספור ומשל נכבד מאד.

פרק הרי עלי עשרון [פרק שלושה עשר]

קי ע"א: קרבנות מיכאל השר הגדול

גמרא:

23. עי' הל' תשובה לרמב"ם (ה, ה), שמונה פרקים לרמב"ם (פרק ח), ובפירושו למשנה (אבות ג, טו).
 24. עי' מורה נבוכים (ב, כט), ושם (פרק ו) שם ביאר שכאשר ישנו צורך מיוחד ונדיר, ישנה מן הטבע. וידועה שיטתו של הרמב"ן בענין בדומה, עי' לדוגמה בראשית (ג, יט) וברבינו בחיי (בראשית ו, טו).
 25. עי' במכילתא (פרשת בא י"ב), בהקדמת הרמב"ם לסדר זרעים ובמורה נבוכים (ב, לב), על ברוך בן נריה שלא זכה לנבואה אף שהיה מוכן לה, כיוון שהדבר תלוי ברצון ה'.
 26. עי' רמב"ם הל' תשובה (ה, ה, ובפרק ו שם), והל' יסודי התורה (א, ט-י), ועיין עוד ספר העקרים (ב, ג).

"שיר המעלות, הנה ברכו את יי' כל עבדי יי' העומדים בבית יי' בלילות",²⁷ מאי "בלילות"? אמר רבי יוחנן: אלו תלמידי חכמים העוסקים בתורה בלילות, מעלה עליהם הכתוב כאלו הם עוסקים בעבודה לעולם.²⁸

עוד שם: אמר רב גידל אמר רב: מזבח בנוי למעלה²⁹ ומיכאל השר הגדול³⁰ עומד ומקריב עליו קרבן.

רבינו מבאר ביסוד הבנת הקרבנות מספר הבנות: או שעניינם הרעפת שפע אלוקי על המקריב; או שעניינם שכאשר מתייחד כולו לה' ע"י הקרבן, אין מידת הדין יכולה לשלוט; או שעניינם השפעה על העולם האמצעי' – ההיולי, המשפיע על העולם הזה ללא תלות זמן ומקום. וזה מה שרמז בשם 'מיכאל' – הכח הרוחני המשפיע³¹, ו'מזבח' – העולם הזה, המושפע המתחדש והנפסד. וכך כתב:

כונת רב גידל, כי הקרבנות באות להשפיע כחות עליונות מאת 'שכל הפועל',³² ברצון השם³³, ברוך הוא, על בעל הקרבן,³⁴ או להניח כעס מדת הדין, כדעת הרמב"ן בפרשת 'ויקרא'.³⁵ או, רמז שמתנועות הגלגלים, יתחייב בעולם השפל,

-
27. תהילים קלד, א.
28. כך הוא בדפוסים, ובגרסה אצלנו בגמרא, נראה שמילה זו שייכת למשפט הבא עי' בהע' לק' בה הבאנו את כל גרסת הגמרא. ויתכן, שבמקום: "עוד שם" שנאמר לקמן, יש לגרוס: וכו', שכן המילה לעולם מופיעה כתחילת הדרשה הבאה בגמרא.
29. כך הוא בדפוסים, ובגרסה אצלנו בגמרא ליתא.
30. עיין דניאל יב, א.
31. ד"ר דב שורץ הביא דבריו ב'עלי ספר' כרך טז עמוד 67.
32. במשמעות המושג 'השכל הפועל', עי' מורה נבוכים ב' ד' ול"ז. שם ביאר שה' פועל על הבריאה באמצעות 'השכל אשר שפע עלינו מה' יתעלה הוא הדיבוק, אשר בינינו ובינו, והרשות נתונה לך, אם תרצה לחזק הדיבוק הזה – תעשה, ואם תרצה להחלישו מעט מעט עד שתפסקהו – תעשהו' (שם ג' נ"א). דרך השכל הפועל גם מגיע אלינו השפע האלוקי.
33. רבינו הדגיש: ברצון ה' ב"ה על מנת למנוע טענת כפירה שרווחה בקרב הפילוסופים, שאם אדם מקריב קורבן, או פועל איזו התקרבות שהיא, כביכול ה' מחויב להשפיע עליו. (כפי שנראה מן הכוזרי מאמר א, א; ובעיקר במורה הנבוכים ב, לב, שם הדגיש הרמב"ם, שהשקפת היהדות, בניגוד לד' הפילוסופים, שהשלם בתכונותיו ובמידותיו, שלמד והתכונן לנבואה, אף שמבחינתו לא החסיר כלום, אפשר שיתנבא ואפשר שלא יתנבא, כפי רצון ה' או כפי שגזרה חכמתו – תמצית עפ"י הרב קאפח במהדורתו, וכן הוא בסוף ביאורו של רבינו בתחילת המסכת כאן ובשבת פח ע"ב על הנבואה).
34. 'וטעם להזכיר הקרבנות קודם המצוות, כי השכינה תשוב אל מקומה אם לא ישמרו תורת העולה' ראב"ע (ויקרא א, א), ועי"ש שהביא טעמים נוספים, מצד סוג של 'כופר נפש' ומצד דאגה לפרנסת הכהנים שבמקדש.
35. רמב"ן ויקרא א, ט. ויעוין עוד במאמרו הנפלא של הרב קלמן כהנא: למחשבת הקרבנות, סיני נב (תשכ"ג) עמ' שיד-שכג..

ההויה וההפסד,³⁶ והוא אשר כנה בשם 'מזבח'.³⁷ ומיכאל³⁸ המעלה עליו, רמז ל'שכל הפועל', המשפיע עליו בלי זמן ותנועה.

ובהכין סליקא לה מסכתא.

-
36. ראה בדברי רבינו בביאורו לסנהדרין לח ע"ב: "אלמי ראו עיניך... רמז להיולי שממנו נתהוה כל הוה בעולם השפל" וכן שם לח ע"א: "דצו זה, שגלה לו סוד מערכת השמים והדברים המתחייבים ממנו, עי"ש. ועיין בהערה הבאה, וע"ע בהקדמת הראב"ע לעשרת הדברות (שמות כ).
37. הדברים מקבילים לדבריו לעיל בתחילת המסכת בעניין שלושת כלי המקדש: שולחן לחם הפנים רומז 'לעולם השפל (העולם הזה, החומרי) שבו ההויה וההפסד' (כעין לחם הפנים, שכל שבוע יש צורך להחליפו, ורק על ידי נס לא מתעפש במשך שבוע). אף במזבח ישנן קרבנות, שהייתה להם הויה (לפני שחיתתם) ונפסדו (בשרפתם על גבי המזבח). וייתכן שבנה את ההקבלה הנ"ל על בסיס דברי חז"ל ששלחנו של אדם דומה למזבח (לעיל צ"ע"א).
38. דבריו אלו בנויים על פירוש ראב"ע (דניאל י, כא), עיין שם באורך. במסורה מיכאל נחשב 'שר השרים' ושרם של ישראל. ובמסכת חגיגה (יב ע"ב) הרחיב עוד רבינו בעניין. אלו דבריו שם בעקבות דברי הגמרא: "זבול, שם מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול מקריב עליו קרבן" - "זבול, הוא ההיולי אשר תמיד לובש צורה ופושט צורה, וזהו מיכאל השר הגדול מקריב עליו קרבן, רמז ל'שכל הפועל', שפועל בו בתמידות".